

KALEJDOSKOPSKO-MOZAIČNI ROMANI JOSIPA OSTIJA

Slovensko-bosanski pesnik in pisatelj Josip Osti (1945–2021) začne leta 2014 pisati romane, ki se povezujejo v nekakšno trilogijo – *Duhovi hiše Heinricha Bölla* (2016), *Pred zrcalom* (2016) ter *Življenje je srhljiva pravljica* (2019). Dela imajo močno (avto)biografsko zasnovno in oblikujejo posebno žanrsko zvrst, ki jo avtor imenuje kalejdoskopski ali mozaični roman. Kalejdoskopsko, fragmentarno strukturo sestavljajo kratke zgodbe, anekdote, esejizirani vrinki, lirični odlomki, dnevniški vpisi itd. Opazna je tudi povezava s tradicijo kratke proze v bosansko-hercegovski književnosti, posebej s kratko zgodbo devetdesetih let, ki reflektira vojni konflikt v Bosni in Hercegovini in ima prav tako destabilizirano žanrsko obliko, hibridno, mozaično naracijo, vsebuje osebno in dokumentalistično pričevanje itd. Ta pojav je del tako imenovanega »sarajevskega teksta«. Kalejdoskopska romaneskna struktura je tudi način, ki ga Osti uporabi za izražanje svoje hibridne, medkulturne identitete.

Ključne besede: Josip Osti, kalejdoskopsko-mozaični roman, sodobni slovenski roman, bosansko-hercegovska kratka proza devetdesetih let, sarajevski tekst, medkulturnost

Slovenski in bosanski pesnik, pisatelj, esejist, literarni kritik, prevajalec, urednik in antologist Josip Osti se je rodil leta 1945 v Sarajevu, od leta 1990 pa je živel in delal v Sloveniji in leta 2021 končal svojo življenjsko pot v Tomaju. Neverjetna razsežnost ustvarjalnega dela tega izredno plodovitega in vrhunskega literata zaobjema zelo različne zvrsti, angažirana pozicija kulturnika, humanitarca in protivojnega aktivista potrjuje izjemno veličino njegove osebnosti, ki je gradila mostove med kulturami in jeziki. Prav vmesni položaj med kulturami, pripadanje vsem med njimi in kot posledica nepripadanje v očeh drugih so mu otežili pot v literaturi, tako v Bosni in Hercegovini kot v Sloveniji, a njegov prispevek v slovenskem kulturnem prostoru ostaja neprecenljiv: je eden od avtorjev, ki dodajajo

temu prostoru avtentično, razvejano medkulturno, medjezikovno dimenzijo in globoko zavedanje slednje. Impresivna raznolikost dejavnosti Josipa Ostija, njegovo ogromno znanje na področju evropske in svetovne književnosti, unikatna dela, iz katerih vejeta neskončna dobrota in človeškost, ki sta poleg vsega drugega rezultat grenke življenjske izkušnje, vse to in veliko drugega ima odmev v posebni obliki romaneskne proze, ki jo je začel pisati v svojem zadnjem ustvarjalnem obdobju.

V naši raziskavi bomo obravnavali njegovo tako imenovano trilogijo romanov, ki je začela nastajati od leta 2014, ko je pisatelj, kot je povedal sam, odkrival svojo neozdravljivo obliko raka – *Duhovi hiše Heinricha Bölla* (2016), *Pred zrcalom* (2016) ter *Življenje je srhljiva pravljica* (2019). Leta 2018 je izšel njegov roman *Črna, ki je pogoltnila vse druge barve*, ki vsebuje dopisovanje s kolegom – pesnikom Borisom A. Novakom in Huseinom Tahmiščićem v času obleganja Sarajeva.¹ Vsi štirje romani imajo močno (avto)biografsko zasnovno in oblikujejo posebno žanrsko zvrst, ki jo avtor imenuje kalejdoskopski ali mozaični roman. Prav to zvrst bomo poskusili pogledati od blizu in dojeti njeno posebno naravo, ki v sodobnem slovenskem romanu predstavlja nekaj posebnega, za Ostija pa postane tudi dosleden način za izražanje unikatne medkulturne identitete.

V celotnem naslovu prvega dela trilogije, ki jo Josip Osti imenuje *Vetrovna noč v Langenbroichu* (Osti 2020: 5), je poleg omenjene posebne romaneskne strukture že nakazana njegova tematska vsebina – *Duhovi hiše Heinricha Bölla (kalejdoskopski roman, zgrajen iz zgodb, predvsem o pisateljih)*. Kot izhodišče za trilogijo dejansko služi pisateljevo bivanje leta 1994 v rezidenci nekdanje hiše nemškega nobelovca; ena noč, ki jo je tam doživel, ko je veter skozi okno vdrl v njegovo sobo, razmetal in raztrgal listke z beležkami za knjige, ki jih je nameraval napisati. Iz tega, kar mu je uspelo rešiti in na novo sestaviti, naj bi dvajset let kasneje nastala ta tri dela. Ta tako imenovana »vetrovna noč« je ključen vodilni motiv za celo trilogijo, ki vsebuje pomembno in močno lirično noto, avtorju pa služi za metaforično pojasnilo vira nenavadne romaneskne strukture. Ta dogodek naj bi tudi priklical v spomin duhove pisateljev – kolegov, tako iz Sarajeva kot iz cele bivše Jugoslavije. Roman *Duhovi hiše Heinricha Bölla* najbolj ustreza omenjeni kalejdoskopski strukturi, ker vsako poglavje v resnici predstavlja eno kratko zgodbo, med protagonisti pa so Ivo Andrić, Meša Selimović, Izet Sarajlić, Abdulah Sidran, Svetlana Makarovič, Danilo Kiš, Vaclav Havel, Prežihov Voranc, Saša Vuga, Milan Jesih, Husein Tahmiščić, Stevan Bulajić, Peter Handke, Bekim Fehmi, Drago Jančar in mnogi drugi. Čeprav avtor na začetku knjige opozarja,

¹ Josip Osti je pred romani izdal več zbirk krajše proze: *Odraščal sem z živalmi (Odrastao sam sa životinjama)*, 1996, 1997) v bosanščini, *Izginula ledena čarovnija* (1998), ki jo je avtor napisal v bosanščini, v slovenščino jo je prevedla Lela B. Njatin, ter zbirka novel *Učitelj ljubezni* (2004), ki jo napisal v slovenščini in poimenoval »mozaični družinski roman«. Njegova kratka proza je avtobiografska in opisuje življenje njegove družine in zgodbe iz obdobja odraščanja v večkulturnem Sarajevu. Leta 2021 je izšla zbirka krajših zgodb *Poper po pudingu*, ki tako kot njegovi romani prikazuje Sarajevo, med drugim tudi tragično dogajanje v Bosni in Hercegovini v času vojne, a za razliko od romanov izbere pretežno humorno in ironično intonacijo.

da so imena likov v knjigi, z njegovim vred, izmišljena (Osti 2016a: 5), slutimo očitno avtobiografsko zasnovo – v večini zgodb Josip Osti nastopa kot glavni protagonist, ki v prvi osebi priča o tem, kar je doživel. V drugem delu trilogije, ki je izšel istega leta, *Pred zrcalom (beleške za neodposlano pismo Charlesu Bukowskemu ali Nedokončan roman, zgrajen iz posamičnih, včasih v življenju tudi nedokončanih ljubezenskih zgodb)*, Osti s presunljivo in iskreno čustvenostjo razkriva svoje ljubezensko življenje: vsako poglavje je posvečeno eni od žensk, ki so odigrale pomembno vlogo v njegovem življenju; mama, babica in teta, njegove štiri velike ljubezni, tudi avanture in bežna srečanja. Roman obsežno nadgrajuje Ostijevo poezijo, za katero je tema ljubezni poleg teme smrti glavna, in pogosto dobi intonacijo pesmi v prozi. Tretji del *Življenje je srhljiva pravljica (trtirni kalejdoskopsko-mozaični roman, v katerem se prepletajo moje zdravljenje po ugotovitvi neozdravljive rakaste bolezni konec leta 2014, mamin vojni dnevnik iz obleganega Sarajeva v letih 1992–1995 ter spomini, ki so se mi ob tem porajali in me obletavali kot ptiči Frančiška Asiškega)* je ravno tako avtobiografski, besedilo sestavljajo tri pripovedne linije – tako imenovani tiri A, B, C, ki se prepletajo med sabo: avtorjeva zgodba o zdravljenju onkološke bolezni, vojni dnevnik njegove matere Veronike, ki ga je vsak dan v obliki pisem pisala sinu iz obleganega Sarajeva med letoma 1992 in 1995, ter osebni spomini pisatelja, ki se vzporedno prikazujejo iz različnih obdobij njegovega življenja. Osrednji del romana predstavlja ganljivo in pretresljivo pričevanje Veronike Osti o vojnem vsakdanu, o pogumnem premagovanju življenjskih nevarnosti in tegob kroničnega pomanjkanja osnovnih življenjskih stvari, s katerimi se spopada ta ostarela ženska, o neprestani skrbi za druge, med katerimi je tudi Ostijev maček Širaz. Boris A. Novak je upravičeno pripomnil, da gre za dragoceno pričevanje, ki dviga ta roman na raven enega od najpomembnejših literarnih, zgodovinskih in etičnih dokumentov peklenskega obleganja Sarajeva (Novak 2021).

Izvirna romaneskna struktura, ki jo je Osti razvil v teh delih, tj. kalejdoskopska, fragmentarna oblika, predstavlja žanrski hibrid, ki naj bi ustrezal tematskemu mozaiku. To posebno formo tvorijo kratke zgodbe, anekdote, mestne legende, fikcija, verodostojni dokumenti, esejizirani vrinki, lirični odlomki, dnevniški vpisi, pisma, spomini, literarno-kritične refleksije, elementi ustnega, ljudskega izročila itd. O žanrsko hibridni naravi svojega dela, o tem, kaj so pravzaprav roman in zgodba, poezija ter proza, Osti aktivno razmišlja v *Duhovih hiše Heinricha Bölla*. Pisatelj poudarja, da nima namena »narediti kakršenkoli antiroman«, čeprav, po njegovih besedah, v knjigi tudi ne gre »za klasični ali tradicionalni roman v ožjem pomenu besede« (Osti 2016a: 23). V vlogi »pripovedne molekule«, na podlagi katere pisatelj gradi svojo sinkretično romaneskno obliko, nastopa kratka zgodba. Za izključno pomembnost te zvrsti ima razlago, prepričan je namreč, da »smo se ljudje pred odkritjem pisave pogovarjali v zgodbah«, kar potrjujejo »ne le pravljice, temveč tudi mnoga imena rastlin /.../, žuželk /.../, ptic /.../, metuljev« (Osti 2016a: 422) in da »je iz zgodb sestavljeno vsako življenje«, zato je tudi njegov kalejdoskopski roman »sestavljeno iz zgodb«, v katerih se zrcalita tudi avtorjeva »življenjska in pisateljska zgodba« (Osti 2016a: 416–417). Pomembnost ustne tradicije

pripovedovanja zgodb je ravno tako treba upoštevati, v romanu se pisatelj močno sklicuje nanjo kot neločljiv del sarajevske mestne kulture z njenimi anekdotami, šalami, legendami, ki se jih da slišati v gostilnah in kavarnah. Ostijeva refleksija o žanrskih zvrsteh v romanu dobi filozofske razsežnosti: »Motili so se tisti, ki so napovedovali smrt romana, kajti ta bo, napisan ali ne, umrl šele takrat, ko ne bo več življenja« (Osti 2016a: 417). Pisatelj se približuje definiranju romana, kot ga je dojemal Milan Kundera, in sicer teži o tem, da je glavna funkcija romana spoznavanje človeške eksistence (Kundera 1986: 50). Prav fragmentarna zgradba Ostiju omogoča, da prikaže vso eksistencialno kompleksnost in premičnost, a hkrati tudi njuno neulovljivo, nedokončano naravo:

/n/njiga naj bi s svojo fragmentarnostjo poudarjala, da se nam v literaturi, tako kot v življenju, kljub vsem prizadevanjem celota izmika. /.../ Po drugi strani je to knjigo mogoče brati kot zbirko zgodb in hkrati kot roman, čeprav je fragmentarna, mozaična, kalejdoskopska, kot je tudi vsak roman. In kot so tudi naša življenja. Kajti za nobeno ni mogoče reči, da je dokončano. (Osti 2016a: 423.)

Zato Osti predlaga, da se njegov roman bere kot zbirko zgodb, z njihovim premikanjem in spremembo zaporedja ter ponovnim zlaganjem »v drugače pisan kontekst« (Osti 2016a: 422). V enem od poglavij, ki ima naslov Uživanje in je posvečeno ustvarjalnemu procesu pisanja kot takemu, Osti pojasnjuje, kako nastanejo njegova dela, kako se ena zvrst prelije v drugo, s čimer se izgubijo temeljne razlike med njimi:

/n/apisanemu moram vedno vsaj nekaj malega tu in tam dodati. Povedano dopolniti, da ne bo ostalo nedorečeno. /.../ Ob vsakem novem branju. Iz aforizma narediti zgod-bico. Iz zgodbice zgodbo. /.../ Ob vsakem novem branju. Iz več zgodb novelo. Iz več romanov trilogijo ... Ali celo še kaj večjega /.../ Ob vsakem ponovnem branju. Iz ogromnega rokopisa naredim trilogijo. Iz trilogije roman. Iz romana nekaj novel. Iz nekaj novel le eno. Iz ene novele več zgodb. Iz več zgodb le eno. Iz zgodbe zgodbico. Iz zgodbice aforizem ... Ali celo še kaj manjšega. (Osti 2016a: 250.)

Ravno tako je, po njegovih besedah, težko ločiti poezijo od proze: »/m/eje med poezijo in prozo ni ali /.../ je tako tanka, da je s prostim očesom, vsaj večine, sploh ni videti« (Osti 2016a: 249).

V *Duhovih hiše Heinricha Bölla* pisatelj na nek način sledi davni tradiciji literarnih portretov, ki jo je zasnoval grški filozof Teofrast v svoji satirično-komični zbirki *Značaji* (319 pr. n. št.) in predstavlja neločljiv del romana kot takega; omenjeno zbirko je nadaljeval francoski pisatelj – moralist Jean de La Bruyère v knjigi *Les Caractères de Théophraste, traduits du grec, avec les Caractères ou les Mœurs de ce siècle* (1688). Osti obe deli omenja v poglavju *Značaj*, ki opisuje epizodo v zaporu, ko sta se v isti celici znašla pesnik in politik Vlado Gotovac in Franjo Tuđman, oba obsojena zaradi hrvaškega nacionalizma. Humorno, včasih tudi satirično in celo groteskno so intonirane tudi druge zgodbe ter portreti pisateljskih kolegov, ki jih podaja Osti, zato se ne da spregledati vpliva teh dveh

referenčnih besedil, predvsem Teofrastovega, na katero se večkrat sklicuje (Osti 2016a: 168, 311–312).

Osti v prvem delu svoje trilogije, v romanu *Duhovi hiše Heinricha Bölla*, torej izoblikuje tako teoretično kot v sami umetniški realizaciji lastno romaneskno strukturo, pri čemer se opira na Bahtinovo definicijo romana kot »edine nastajajoče vrste«, ki vedno išče, raziskuje in preskuša svoje ustaljene žanrske oblike, vrste, v kateri »globlje, pomembnejše, zaznavnejše in hitreje odseva razvoj same strukture« (Bahtin 1982: 12). V drugem romanu *Pred zrcalom* ima mozaičnost strukture manjšo raznovrstnost in se prikaže prek kronološkega zaporedja kratkih zgodb. V romanu *Življenje je srhljiva pravljica* Osti dodatno razvije kalejdoskopskost pripovedi in jo poda že bolj sistematično, in sicer prek treh pripovednih tirov. Pred vsakim poglavjem se pojavi oznaka, h kateremu tiru to pripada – A, B ali C. Tudi tukaj je pripoved že bolj linearna, v ospredju je veristično osebno pričevanje iz obleganega Sarajeva, posamične kratke zgodbe niso več glavni element, ki oblikuje mozaik, ampak ga dopolnjujejo.

Ostijeva prozna trilogija, ki jo je napisal v slovenščini (v kateri je ustvarjal po letu 1997, ko je nehal pisati svoja umetniška besedila v bosanščini), po večini prikazuje prostor njegovega rojstnega Sarajeva, kjer je tudi odraščal in se oblikoval kot pesnik, urednik, prevajalec ter kulturnik in kjer je med vojno v devetdesetih letih, tudi po lastni odločitvi, ostala njegova mama (ter teta z možem). S tem opusom, ki zajema kulturni prostor Bosne in Hercegovine ter Sarajeva, se Osti nedvomno vpišuje v tako imenovani »sarajevski tekst«. Pomemben in veličasten del slednjega sta njegovi dvojezični pesniški zbirki *Sarajevska knjiga mrtvih* (1993) in *Salomonov pečat* (1995), zadnji dve knjigi, napisani v bosanščini, ki ju je v slovenščino prevedel Jure Potokar. Pesnik z vso močjo liričnega izraza spregovori o tragediji Sarajeva in njegovih prebivalcev ter o vojnih zločinih v Bosni in Hercegovini. Proza, ki jo je Osti pisal v zadnjih letih življenja, dopolnjuje to zanj pomembno temo, čeprav tukaj ne gre več samo za čas vojne, ampak pravzaprav za celotno 20. stoletje, saj z zgodovino svoje družine in zgodbami o pisateljih oriše ves prostor, ki dobi ključne strukturne značilnosti ter skupno problematiko »bosanskega« ali bolj konkretno »sarajevskega teksta«.

Termin »sarajevski tekst« se pojavi kot analogija koncepta »peterburški tekst«, ki je dobil svojo teoretično obrazložitev v delih semiotične šole Tartu – Moskva in temeljnih študijah Vladimirja Toporova (2009), vendar si za razliko od teh »sarajevski tekst« šele utira svojo pot. Ta pojav utemeljujejo in preučujejo bosansko-hercegovski raziskovalci S. Kodrić, N. Rebihić, A. Ibrišimović-Šabić, J. Bavrka na podlagi neverjetno zajetne količine besedil (na primer avtorjev, kot so I. Andrić, M. Selimović, S. Kulenović, M. Dizdar, N. Ibrišimović, M. Kapor, A. Sidran), pa tudi ustnega izročila o Sarajevu, njegovi zgodovini, kulturi in arhitekturi (gl. Kodrić 2012, Rebihić 2014, Ibrišimović-Šabić, Bavrka 2022). Značilnosti, ki jih izpostavi-jo, se vidno odražajo tudi v delu Josipa Ostija. Kulturni in zgodovinski topos Sarajeva, torej »sarajevski tekst«, zaznamuje metafora »križišča« kot prostora srečanj,

križanja ter interakcije različnih svetov in njihovih literarno-kulturnih tradicij, kot hibridnega prostora na meji med Vzhodom ter Zahodom (Kodrić 2012: 387), kar posledično predpostavlja tudi konfliktno družbene odnose (Ibrišimović-Šabić in Bavrka 2022: 281). »Poetika pričevanja« in »poetika spominov«, torej kulturnega spomina, sta dve glavni konstanti »sarajevskega teksta«, ki tvorita njegovo posebno pripoved (Ibrišimović-Šabić in Bavrka 2022: 282). Med elementi »sarajevskega teksta« so tudi jezikovne kode in jezikovni znaki, ki producirajo njegovo nadbesedilo ali palimpsest (Rebihić 2014: 187–188), k tem kodam lahko prištejemo tako imenovani »sarajevski strel«, ta zgodovinski prelom, ki še vedno zaznamuje celoten evropski prostor. Sarajevo se konstantno prikazuje tudi kot prostor smrti (»nekropola« v poeziji A. Sidrana), prostor sovraštva, nasilja in spopadov, kar se povezuje s predpostavko o cikličnosti, ponavljanju tragičnih dogodkov v tem mestu. S tem je povezana oblika nekrologa »kot kulturna oblika«, ki je zelo prisotna v ustvarjanju podobe Sarajeva (Rebihić 2014: 198), in to, da je Sarajevo spoznavalo samega sebe predvsem prek »zgodovine kot pripovedovanja«. Literarni zgodovinar Sanjin Kodrić piše, da je književnost Bosne in Hercegovine pretežno književnost »pripovedovanja o preteklosti« (Kodrić 2012: 392), a dobi nov obrat po vojni 1992–1995, ko začne mesto sebe spoznavati tudi prek literarno-umetniške reprezentacije, kar je spodbudilo preučevanje toposa Sarajeva v sodobnih literarno-teoretičnih študijah (Ibrišimović-Šabić in Bavrka 2022: 283). Takrat se pojavi tudi metafora »obleganega mesta« in urbicida.

Omenjene metaforične izraze, motive, konstante, ki so postali del literarnega uzusa in tvorijo »sarajevski tekst«, najdemo tudi v Ostijevih delih. V njegovi trilogiji se Sarajevo prikaže kot križišče, prostor konfliktov v odnosih med pisatelji Bosne in Hercegovine, kot njihovi »smrtonosni ljubezenski objemi in poljubik«, tako da je »gordijski vozle skupnega življenja v večnacionalni Bosni in Hercegovini /.../ bil in ostal celo mrtvi vozle« (Osti 2020: 198–199). O sarajevski večkulturnosti pa Osti piše:

/a/mpak kljub temu in še marsičemu drugemu, hujšemu od tega, kot sem večkrat javno povedal in napisal, sem se imel in se še vedno imam za Sarajevčana /.../. Ne le za rojenega v Sarajevu, temveč za tistega, ki je hkrati Hrvat, Slovenec, Srb, Musliman, Jud ali pripadnik vseh drugih narodov in narodnosti v njem. /.../ Ker ne vem, v katerem drugem mestu bi mi bilo enako dano, da se že v zgodnji mladosti seznanim s tolikšnim številom narodov, običajev, religij, kultur, kar še vedno imam za zaklad neprecenljive vrednosti. (Osti 2020: 378.)

Pripoved o prebivalcih Sarajeva, družini in literatih pri Ostiju dobi obliko spominov ter pričevanja, včasih celo nekrologa, s tem pa nadgrajuje omenjeno poetiko »sarajevskega teksta«: »/ž/e skoraj petdeset let le sedim. /.../ Berem, pišem, prevajam ... Se spominjam. In se obračam nazaj« (Osti 2016a: 365). Sarajevo kot mesto smrti, oblegano mesto se pojavi v vojnih dnevnikih Ostijeve matere: »Torej tudi tokrat premirje ni bilo spoštovano. Streljajo. Manj, toda streljajo vseeno. V minulih 24 urah je na mesto padlo več kot 2000 granat. Umrlo je 23 ljudi, ranjena pa sta bila 102 človeka« (Osti 2020: 252–253). V pesniški zbirki *Sarajevska knjiga*

mrtvih je metafora prostora smrti uporabljena neposredno. Cikličnost tragičnih dogodkov dobi izraz v zgodovini Ostijeve družine in nečloveškem trpljenju, kateremu je izpostavljena: med strašnimi dogodki so ustaški umor dedka in strica med 2. svetovno vojno, zaporna kazen mame Veronike v času informbiroja, ko je bila po krivem obsojena zaradi atentata na Tita, v zaporu med pretepanjem pa je doživela splav v zadnjih mesecih nosečnosti. »Sarajevski strel« odjekne v romanu *Življenje je srhljiva pravljica*: pisatelj sicer prikazuje redno zbiranje pesniških sovrstnikov na Vidov dan, ki je bil razen tega, da je praznik srbskega naroda, v Bosni in Hercegovini ter Sarajevu tudi »praznik spomina na Mlado Bosno in Principovo ustrelitev prestolonaslednika Ferdinanda in njegove žene Sofije« (Osti 2020: 192). Sarajevski pesniki so se na ta dan zbirali pred grobom Gavrila Principa v kapeli vidovdanskih herojev in brali svoje pesmi, nekateri tudi o Principu, med njimi A. Sidran in Rajko Petrov Nogo. Osti poudari, da je ta za evropsko zgodovino poguben dogodek v literarnem krogu vendar ocenjen pozitivno, s čim se nikakor ne strinja: »Jaz nisem napisal nobene pesmi o Principu, iz preprostega razloga, ker Principa nisem imel za heroja. Ni se mi zdelo veliko junaštvo ustreliti neoboroženega človeka, pa naj bo prestolonaslednik ali kdorkoli. Še manj pa je bilo junaško ustreliti žensko. Njegovo ženo« (Osti 2020: 193).

»Sarajevski tekst« doživi izjemno obogatitev z literarnimi besedili v devetdesetih, ko v ospredje pride bosansko-hercegovska kratka proza kot odziv na vojno dogajanje; Ostijevo delo, med drugim romaneskna trilogija, je s slednjo nedvomno tipološko povezan in predstavlja odziv književnosti na vojno, torej del postopka umetniškega ozaveščanja, refleksije ter reprezentacije prelomnega tragičnega dogajanja, ki je za vedno spremenilo Sarajevo in njegovo doživetje. V tem času pripada glavna vloga v literarnem procesu in njenem velikem poetičnem obratu novi generaciji piscev, ki je, kot piše bosansko-hercegovski literarni zgodovinar Enver Kazaz v članku *Nova pripovjedačka Bosna*, blizu generaciji ekspresionistov na začetku 20. stoletja v medliterarni južnoslovanski skupnosti. A za razliko od njih slednji ne težijo več k eksperimentu, tako v jeziku kot v književni obliki, saj je poleg »postmodernistične destabilizacije žanrov in hibridizacije naracije« za njihovo ustvarjanje značilna vrnitev k »zgodbi in pripovedovanju«, medtem ko obnova realistične tradicije, ki jo izvajajo, pripelje tudi do tega, da literarno besedilo predstavlja neke vrste »etični dokument zgodovinske groze« (Kazaz 2007). Prav kratka zgodba dobi funkcijo primarnega, celo temeljnega žanra bosansko-hercegovske književnosti, saj v kontekstu vojnega kaosa vnaša diskurz, ki »na novo definira zgodovinski spomin in njegove strategije, se spopada z ideološkimi in političnimi transcendencami, se bori z nacionalnimi, politično in ideološko opredeljenimi metanaracijami, vzpostavlja nove modele kulturnega spomina« (Kazaz 2007). Kazaz se poglobi v zgodovino tega žanra v Bosni in Hercegovini in podčrta, da je na začetku 20. stoletja kratka zgodba postala temeljni in celo identifikacijski žanr bosansko-hercegovske književnosti, literarni zgodovinar Zdenko Lešić pa v svoji temeljni študiji *Pripovjedačka Bosna I–II* pride do zaključka, da se je kratka zgodba v bosansko-hercegovski književnosti znašla v položaju, ki ga je imel roman v t. i. visoko diferenciranih literaturah, in postala s svojo biografsko

naracijo, ki jo ima v svoji osnovi, v literaturi Bosne in Hercegovine »roman v malem« (Kazaz 2007). Podobna situacija v družbenokulturni kontekstualizaciji kratke zgodbe je značilna tudi za prelom med 20. in 21. stoletjem, med avtorji, v katerih delih pride prekodiranje tradicionalnih pripovednih modelov najbolj do izraza, Kazaz npr. omenja kratko prozo N. Veličkovića (zbirka kratkih zgodb *Hudič v Sarajevu* (*Đavo u Sarajevu*), 1996), M. Jergovića (zbirka kratkih zgodb *Sarajevski marlboro*, 1994), V. Pištala, D. Uzunovića, S. Sijarića, J. Mlakića in drugih. Med ključnimi avtorji tega obdobja lahko omenimo še A. Hemona, K. Zaimovića, G. Samardžića, S. Mehmedinovića, Dž. Karahasana in druge. Njihova kratka proza ima naslednje značilnosti: destabilizirana žanrska oblika, hibridna, mozaična naracija, osebno in dokumentalistično pričevanje, prevladovanje liričnega nad narativnim diskurzom, obnova tradicije (na primer baladnega diskurza ali tako imenovanega ruralnega modela zgodbe) ter palimpsestni model pripovedovanja.

Vse te ugotovitve velja upoštevati tudi pri analizi kalejdoskopskih romanov Josipa Ostija, ki kratko zgodbo uporablja kot temeljni pripovedni element za konstruiranje večje romaneskne strukture, mozaičnost, fragmentarnost pripovedi pa odraža tako model sveta Sarajeva kot prostora bivše Jugoslavije, v katerem prebiva slovensko-bosanski pisatelj. Ostijev odnos do bosansko-hercegovskih avtorjev kratke proze devetdesetih let 20. stoletja je izražen v njegovih romanih, ko npr. omenja Jergovića (zapiše, da je »eden izmed najboljših sodobnih hrvaških pisateljev«, z njim sta se tudi osebno poznala (Osti 2020: 444)) in Mehmedinovića, katerih dela je sicer objavil v svoji zbirki *Egzil-abc* (Osti 2019: 51, 60). Karahasana navaja kot odličnega pisatelja, ki je odšel iz obleganega Sarajeva (Osti 2016a: 412), o Aleksandru Hemonu zapiše, da ga bere z velikim veseljem (Osti 2020: 509), o romanesknem prvencu Veličkovića *Gostači* (1995) pa je Osti napisal esej, v katerem trdi, da to delo bogati »pripovedno Bosno« nasploh, ter posebej izpostavi »mozaično romaneskno strukturo, z množico ločenih, celo pravljličnih rokavov, ki se oddaljujejo, a potem znova približujejo osnovnemu toku s silovitim intertekstualnim magnetizmom« (Osti 2013: 95). V tem eseju se Osti sklicuje tudi na Veličkovićevo knjigo *Hudič v Sarajevu*.

To, da je Ostijevo umetniško delo povezano z bosansko-hercegovsko tradicijo kratke proze devetdesetih let 20. stoletja, dokazujejo ne samo strukturne žanrske posebnosti in problematika, ampak tudi iste teme ter motivi, celo protagonisti, ki jih srečujemo tako pri njem kot pri navedenih avtorjih. Za primer lahko navedemo lik sarajevskega posebneža Boba Kovačevića, ki nastopa v enem od poglavij *Duhov hiše Heinricha Bölla* z naslovom Morda vsaj kaplja judovske krvi in v zgodbi Slobodan iz zbirke kratkih zgodb *Sarajevski marlboro* Miljenka Jergovića, o kateri avtor sicer pravi, da je enotno umetniško delo in ga je treba brati kot roman, ne da bi menjali zaporedje zgodb (Korol'kova 2014: 194). Oba avtorja pripovedujeta zgodbo Boba ali Slobodana Kovačevića, ki se pojavlja na fotografijah tujih časopisov in v reportaži CNN med obleganjem Sarajeva, kako »je v času najhujšega obstreljevanja in razdejanja mesta mirno stal sredi praznega križišča v središču mesta« (Osti 2016a: 385) in samo Sarajevčani so vedeli, da ne gre za

pogum, ampak za neko vrsto psihične motnje. Boba nemara deluje otročje, vendar ima neverjeten spomin in pozna vse družine v mestu, njihovo zgodovino, izvor priimkov, rodoslovje. Osti poskuša predstaviti človeka, ki je dejansko obstajal, v ospredju pripovedi pa je zgodovina njegove družine, ki mu jo pove Bobo, in sicer zgodba o babici Poljakinji, ki naj bi bila Judinja. Jergović pa to zgodbo upoveduje kot izmišljeno pripoved o Slobodanovih starših, njegovem otroštvu in žalostni vedenjski motnji, izpostavljen pa je tudi njegov nadpovprečen spomin; po smrti očeta in kasneje matere pa je Slobodan zanemarjen kot vsi ostali norci. Prizor z bombardiranjem je tudi izrazita metafora sveta, ki je ponorel, pravi norec pa prikazuje dejanski krhek položaj Sarajevčanov v obkoljenem mestu. Med drugimi skupnimi motivi za »sarajevski tekst« in prozo o vojni v Bosni in Hercegovini lahko omenimo motiv ostrorelcev in bombardiranja v obleganem Sarajevu, ki ga Osti prikazuje v istem romanu (poglavje Srečanje z ostrorelci v nebesih) ter v vojnem dnevniku svoje matere, ki je del romana *Življenje je srhljiva pravljica*. Ta skupni motiv je zelo slikovito predstavljen v poglavju Opisi strahu knjige memoarske proze *Dnevnik selitve* (1993) Dževada Karahasana; temo odgovornosti književnosti in književnikov za krvavi spopad v Bosni in Hercegovini lahko ravnako najdemo pri obeh avtorjih (esej – poglavje Pismo vsakemu prijatelju iz *Dnevnika selitve*). Teme čakanja v vrsti za vodo, zapuščanja obkoljenega mesta, bombardiranja in požiga Viječnice – Narodne in univerzitetne knjižnice Bosne in Hercegovine, usode sarajevskih Judov, dekonstrukcije mitološkega arhetipa doma, krize večkulturnosti, ki je element identitete Sarajeva, ter posledično identitetne krize mesta kot takega – to so neločljiv del proze o vojni v Bosni in Hercegovini, ki jih najdemo pri različnih avtorjih ter tudi v Ostijevih delih.

Mozaična struktura proze pa je med drugim tudi način, ki ga je Josip Osti našel, da bi izrazil svojo medkulturno identiteto, svoje življenje na meji med kulturami, jeziki, narodi in državami. Tudi če v njegovem delu skoraj ni opaziti pojava translingvizma, torej da bi v slovenščino, v kateri je pisal zadnjih več kot dvajset let, vpletal elemente svojega maternega jezika – bosanščine, ali »hrvaščine sarajevske provenience« (Osti 2020: 243), kot ga je sam imenoval; v njegovih tekstih najdemo le dejansko redke posamezne besede (na primer »kušni«), pomembno mesto pripada refleksiji o jeziku in prehodu v slovenščino kot jezik umetniškega ustvarjanja. Osti ostaja zelo strog in zahteven do sebe, v tem vidi »veliko srečo«, ampak z zavedanjem, da v slovenščini »jeclja« (Osti 2020a: 243) ali »natančneje povedano, skuša pisati v slovenščini« (Osti 2016: 377). Ne moremo pa se ne strinjati z oceno raziskovalke Silvije Borovnik, ki upravičeno pripomni: »Ostijev jezik, slovenščina, je gibek in neverjetno bogat« (Borovnik 2017: 49). Pisatelj sebe ne dojema kot begunca, ker se je vojna v Bosni in Hercegovini začela, ko je že živel v Sloveniji, njegovo begunstvo je druge narave: »Globoko sem tudi prepričan, da sem kot bralec in pisatelj, kot so vsi bralci in pisatelji, na neki način begunec iz vsakdanjega sveta v vzporedni svet literature« (Osti 2016a: 395). Neverjetno kompleksnost svojega ustvarjalnega sveta, ki je odraz osebne večplastnosti in hibridne identitete, Osti uprizarja kot sestavljene »koščke različnih barv stekla v kalejdoskopu«, ki tvorijo »znova drugačno čudovito arabesko«, »kot seštevek

nešteti posamičnih sličic«, torej »tako, kakor svet okoli sebe vidi muha« (Osti 2016a: 22–23). Tukaj lahko tudi citiramo besede Milana Kundera, ki ga Osti rad omenja v svoji trilogiji, in sicer da vsak pisatelj »doživlja emigracijo na svoj lasten neponovljiv način« (Kundera 2009: 125). Tako se Osti, če vzpostavimo analogijo s sodbo češko-francoskega literata, nikakor ne ujema z definicijami nacionalnih literatur, temveč je drugačen, tako kot je drugačna njegova medkulturna identiteta.

Žanrski sinkretizem, ki preoblikuje sodobni roman, tudi slovenski (Zupan Sosič 2013: 14), dobiva v kalejdoskopsko-mozaičnih Ostijevih romanih nove razsežnosti in oblike. Ključni strukturni element te posebne romaneskne oblike je kratka zgodba, ki se, po naši presoji, tipološko povezuje z bosansko-hercegovsko kratko prozo, posebej pa z zbirkami o vojnem dogajanju v Bosni in Hercegovini med letoma 1992 in 1995, ki so dobile mednarodno prepoznavnost in obogatile tako imenovani »sarajevski tekst«. Osti se s svojim proznim opusom vpiše v ta književni postopek in dopolnjuje palimpsest »sarajevskega teksta«, tokrat že v slovenščini. Hibridna, fragmentarna žanrska oblika romana, v kateri je ustvarjal v zadnjem obdobju svojega življenja, je tudi odraz hibridne medkulturne identitete pisatelja, kar mu daje posebno mesto v sodobni slovenski književnosti.

Viri

- Jergović, Miljenko, 2003: *Sarajevski Marlboro*. Ljubljana: V. B. Z. Prev. Mateja Tirgušek.
- Karahasan, Dževad, 2010: *Dnevnik selidbe*. Sarajevo: Connectum.
- Osti, Josip, 1993: *Sarajevska knjiga mrtvih*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. Prev. Jure Potokar.
- Osti, Josip, 1995: *Salomonov pečat: [dnevnik nesanice = dnevnik nespečnosti]*. Ljubljana: Mihelač, Društvo slovenskih pisateljev. Prev. Jure Potokar.
- Osti, Josip, 2013: Veličkovičev romaneskni prvenec ali vojna, podobna burleski. Osti, Josip: *Življenje s knjigami [Elektronski vir]: (eseji)*. Maribor: Založba Pivec. 93–98.
- Osti, Josip, 2016a: *Duhovi hiše Heinricha Bölla: (kalejdoskopski roman, zgrajen iz zgodb, predvsem o pisateljih)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Osti, Josip, 2016b: *Pred zrcalom [Elektronski vir]: (beležke za neodposlano pismo Chalesu Bukowskemu ali nedokončan roman, zgrajen iz posamičnih, včasih v življenju tudi nedokončanih ljubezenskih zgodb)*. Maribor: Založba Pivec.
- Osti, Josip, 2019: *Črna, ki je pogoltnila vse druge barve [Elektronski vir]*. Ljubljana: Beletrina.
- Osti, Josip, 2020: *Življenje je srhljiva pravljica [Elektronski vir]: (tritirni kalejdoskopsko-mozaični roman, v katerem se prepletajo moje zdravljenje po ugotovitvi neozdravljive rakaste bolezni konec leta 2014, mamin vojni dnevnik iz obleganega Sarajeva v letih 1992–1995 ter spomini, ki so se mi ob tem porajali in me obletavali kot ptiči Frančiška Asiškega)*. Maribor: Založba Pivec.
- Veličković, Nenad, 1998: *Đavo u Sarajevu*. Split: Feral Tribune.

Literatura

Bahtin, Mihail, 1982: *Teorija romana: Izbrane razprave*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prev. Drago Bajt.

Borovnik, Silvija, 2017: Podobe medkulturnosti v literarnem delu Josipa Ostija. Borovnik, Silvija (ur.): *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 41–52.

Ibrišimović-Šabić, Adijata in Bavrka, Jelena, 2022: »V Sarajevu žit' nevozmožno«: sarajevskij tekst vs peterburgskij tekst (na primere poeziji Abdulaha Sidrana). *Slavjanskij al'manah* 1–2. 279–292.

Kazaz, Enver, 2007: Nova pripovjedačka Bosna. *Sarajevske Sveske*. 14: <https://sveske.ba/en/content/nova-pripovjedacka-bosna>.

Kodrić, Sanjin, 2012: *Književnost sjećanja: Kulturalno pamćenje i reprezentacija prošlosti u novijoj bošnjačkoj književnosti*. Sarajevo: Slavistički komitet.

Korol'kova, Polina Vladimirovna, 2014. Sbornik rasskazov kak tematičeskaja mozaika i žanrovij gibrud (»Sarajevskij Mal'boro« M. Jergoviča i »D'javol v Saraevo« N. Veličkoviča). Zlydneva, Natalija (ur.): *Gibridnye formy v slavjanskih kulturah*. Moskva: Institut slavjanovedenija RAN.

Kundera, Milan, 1986: *L'art du roman*. Paris: Gallimard.

Kundera, Milan, 2009: *Une rencontre*. Paris: Gallimard.

Novak, Boris A., 2021: Moj brat Josip Osti. *Delo: Sobotna priloga*. 10. 7. 2021: <https://www.delo.si/sobotna-priloga/moj-brat-josip-osti/>.

Rebihić, Nehrudin, 2014: »Sarajevski tekst« u poeziji Abdulaha Sidrana. *Pismo, časopis za jezik i književnost* 12. 186–204.

Toporov, Vladimir Nikolajevič, 2009: *Peterburgskij tekst*. Moskva: Nauka.

Zupan Sosič, Alojzija, 2013: Slovenski roman v literarni vedi po letu 2000. *Slavistična revija* 61/1. 11–23.

Kaleidoscopic-mosaic novels by Josip Osti

Slovenian-Bosnian poet and writer Josip Osti (1945–2021) began writing novels in 2014 to create a kind of trilogy – *Ghosts of the House of Heinrich Böll* (2016), *In Front of the Mirror* (2016), and *Life is a Creepy Fairy Tale* (2019). The works have a strong (auto)biographical design and form a special genre, which the author calls a kaleidoscopic or mosaic novel. Their kaleidoscopic, fragmentary structure consists of short stories, anecdotes, essay notes, lyrical passages, diary entries, etc. In Osti's novels we can also find a connection with the tradition of short prose in Bosnian-Herzegovinian literature, especially with the short story of the 1990s, which reflects the war conflict in Bosnia and Herzegovina and also has a destabilized genre form, hybrid, mosaic narrative, contains personal and documentary testimonies etc. This phenomenon is part of the so-called »Sarajevo text«. The kaleidoscopic novelistic structure is also a way found by the writer to express his hybrid, intercultural identity.

Keywords: Josip Osti, kaleidoscopic-mosaic novel, contemporary Slovenian novel, Bosnian-Herzegovinian short prose of the 1990s, Sarajevo text, interculturality